

QADIMGI BAQTRYA DAVLATI TARIXIDAN

Sadriddinov Muhammadsolih Ismail o'g'li

University of business and science

Tarix yonalishi 2- bosqich talabasi

Anatatsiya: Ushbu maqolada Baqrtiya davlatining geografik joylashuvi, davlat boshqaruv tizimi, madaniyati, dehqonchiligi va yunon faylasuflari Gerodot, Ktesiy, Strabon, Diador, Arrian, Kursiy Ruf, Gekatey qadimgi Baqrtiya haqidagi fikrlari va Baqrtiya hududidan qanday qimmatli topilmalar topilganligi va davlatining qay darajada rivojlanganligi bayon etilgan.

Kalit sozlar: Bexustun, Naqshi Rustom, Persopol, Geradod, Xorazm, Sug'd, Ossuriya, Oksiart, Konfirmixon, Vaxsh, Yavansuv, Ktesiy, Ksenofont, Pomir, Tanais, Oks xazinasi, satraplik.

Bugungi kunga kelib davlatimiz jadallik bilan jahon hamjamiyatidan qolishmaydigan darajada rivojlanmoqda. Buning uchun yurtimizda har sohada yetarli shart-sharoitlar yaratilgan bo'lib fan, ta'lim va madaniyat, ishlab chiqarish va boshqa sohalarda ko'plab salmoqli ishlar amalga oshirildi. Shuningdek, yurtboshimiz tashabbuslari bilan uzoq asrlik tarixga ega yurtimizning eng qadimgi va hozirgi madaniy, ma'naviy urf-odatlarini saqlab qolish va ularni yanada rivojlantirish uchun barcha sharoitlar yaratilmoqda. Davlatimizning uzoq o'tmishi hamda boy ma'naviyatini bilish va o'rganish hozirgi kunning eng muhim masalalaridan biri hisoblanadi. Chunki, o'zbek xalqi tarixini o'rganish naqadar muhimligi Respublikamiz Prezidenti tomonidan shunday izohlanadi: "Davlatchilik bugungi kunda o'ta siyosiy masala bo'lib turibdi. Nega deganda, O'zbekistonda davlatchilik bo'lmagan, deb orqavoratdan tashviqot yuritayotgan, shu fikrni ongimizga singdirmoqchi bo'layotgan, kerak bo'lsa, xalqaro jamoatchilikni shunga ishontirishga urinayotgan kuchlar ham bor... O'zbekiston tarixchilarining bugungi kundagi asosiy vazifasi mana shu da'voni puch ekanligini isbotlash, davlatchiligimizni ilimiy nuqtaiy nazardan asoslangan tarixni yaratishdir". Shu bois ham yurtimizda so'ngi yillarda qator ishlar amalga oshirilib, tarixchilar tomonidan ko'plab ilimiy tekshiruv ekspeditsiyalar ishlari o'tkazilib tariximizni yanada kengroq o'rganish amalga oshirilmoqda. Bu yo'lda tarixchilarimiz A.Asqarov, A.Sagdullayev, va boshqa ko'plab yetuk tarixchi olimlarimiz ko'plab ilmiy

tekshiruv ishlarini amalga oshirib yurtimizning uzoq o'tmishga borib taqalishi, jahon hamjamiyatida uzoq tarixga ega bo'lgan davlatlardan barcha sohada tarixiylik jihatdan orta qolmaganligini isbotlab bermoqdalar.

O'zbekiston tarixda hozirga qadar ko'plab davlatlar shakllangan bo'lib, ular o'z davrida turli yutuqlarga erishgan ya'ni So'g'diyona Baqtriya, Xorazm, Dovon, kabi boshqa davlatlarni misol qilishimiz mumkin. Bular orasida esa Baqtriya davlati alohida ahamiyatga ega desak mubolag'a bo'lmaydi. Qadimgi Baqtriya davlati Hozirgi Janubiy O'zbekiston, Janubiy Tojikiston va Shimoliy Afg'oniston hududlariga to'g'ri kelgan bo'lib, ushbu davlat ham o'z davrida yuksak madaniyatga ega bo'lgan, albatta.

Baqtriya davlati paydo bo'lishi va ushbu davlatning tarixi haqida ko'plab manbalar turlicha fikrlar bildirilib, millodan avvalgi 700-540 yillar qadimgi Baqtriya davlatining rivojlangan davri hisoblanadi. Qadimgi Baqtriya davlati haqida ma'lumot dastlab Antik davr tarixchilari Ktesiy Kindskiy va Diador asarlarida uchraydi. Qadimgi rim tarixchisi Ktesiy Knidskiyning (millodan avvalgi V asrda) "Persika" asarida Baqtriyada juda ko'p istexkomlar va qal'alar mavjud bo'lganligi shuningdek, "Baqtriya kuchli va qudratli mamlakat, VIII asrdayoq mustaqil bo'lgan" deb tariflaydi. Ktesiy Knidskiyning asarlari o'rta asrlar tarixchisi Fotiyning asarlarida ilova tariqasida bizgacha yetib kelgan.

Qadimiy Baqtriya (eski fors tilida Baktrish, "Avesto"da Bahdi, Sharq manbalarida Zariaspa deb ham yuritilgan, yunoncha Baktra) haqidagi ilk ma'lumotlar ham "Avesto"da va antik davr yunon mualliflari asarlarida keltirilgan. Baqtriya «Avesto»da "baxtli, farovon, bayroqdor", "shaharlar onasi" deb ataladi. Qadimgi hind eposi «Maxabxarata»da esa "otlar bilan nom taratgan Balxikaga kirish oson emas»ligi haqida so'z yuritilsa, Strabon (miloddan avvalgi II asr) o'zining "Xronika"sida Baqtriyani "butun Oriana bezagi", "ming shaharlik mamlakat" deb tavsiflaydi. Qadimgi Baqtriyaning shuhrati yunon mualliflaridan rimliklarga, ulardan yevropaliklarga o'tgan.

Geradot (millodan avvalgi V asrda) o'zining asarlarida Baqtriya va baqtriyaliklarning 45 marotaba tilga oldi. "Baqtriya" atamasi Exsilning millodan avvalgi V asrda sahnaga qo'yilgan "Forslar"lar tragediyasida xam uchraydi. Yana bir qadimgi tarixchi Strabon Baqtriyani "oriylar o'lkasining javohiri" sifatida tariflaydi.

Kvint Kursiy Ruf (milodiy I asrda) Baqtriyani tabiati turli-tuman va go'zal, unumdor yerlari ko'p, sersuv, ekinzorlarga boy mamlakat deb hikoya qiladi. Uning fikricha, o'lkaning aholisi ko'p, ular bug'doy va arpani ko'p ekadilar, uzumzorlari

bepoyon. O`lkada mevalarning barcha turlari o`sadi. Chorva mollarini boqishga qulay, yilqisi ko`p, chopar otlarga boy mamlakat. Qadimgi Baqtriya davlati haqida qadimgi manbalarni yanada mustahkamlash va unga aniqlik kiritish maqsadida ko`plab tarixchi olimlari tomonidan arxeologik va etnografik tadqiqotlar olib borilgan Kuchuktepa, Bandihon, Qiziltepa kabi yodgorliklardan Baqtriya davlati madaniy qatlamlar aniqlangan. Baqtriya ilk davlatchilik tarixini yoritishda 1970-yilda Dashtli o`lkasida V.I.Sarianidi tomonidan o`rganilgan Dashtli III ibodatxonasidan va Dashtli III saroyining ochilishi alohida ahamiyat kasp etadi. Bu yodgorlik memoriy qurulish jihatdan Dashtli vohasining boshqa yodgorliklaridan tubdan farq qiladi. Shuningdek V.I.Sarianidi o`zining “О великом лазуритовом пути на Древнем Востоке” asarida Baqtriya lojuardlari Qadimgi sharq dunyosida yuqori darajada baholanganligi hammaga ma`lum, xattoki fanda “Buyuk lojuard yo`li” atamasinng paydo bo`lishining o`zi ham Baqtriya aholisining savdo munosabatlarida erishgan yutuqlaridan dalolat berganligi haqida ma`lumot bergan.

N.Asqarov tomonidan Qadimgi Baqtriyaning shimoliy va janubiy hududlarda arxeologik tadqiqot ishlarini olib borib bu o`lkada bronza davri jamoalarining yoki madaniyatining shakllanishida janubiy Turkmaniston dehqon jamolarining roli katta bo`lganligi haqida ma`lumot bergan. Akademik E.V.Rtdveladze esa Qadimgi Baqtriya davriga oid bo`lgan tadqiqotlarni umumlashtirib, ushbu hududlaridagi aholi joylashuvini o`n qismga ajratadi. Radveladze “Qadimgi O`zbekiston sivilizatsiyasi: davlatchilik va huquq tarixdan lavhalar” kitobida O`zbekiston hududidagi qadimgi davlatlarni bo`shqaruv usuliga ko`ra quydagicha tiplarga bo`ladi.

- 1.Podsholik, boshqaruv usuli – mutlaq manarxiya:
- 2.Konfederativ podsholik, boshqaruv usuli-chegaralangan manarxiya:
- 3.Yer egaligi (владения) boshqaruv usuli-avloddan avlodga o`tuvchi shohlik.

Akademik E.V.Rtdveladzening bu tadqiqotlari natijasida Baqtriya davlatini yuqorida keltirilgan 1-tipga Podsholi, Boshqaruv usuli- mutlaq manarxiya davlati bo`lgan desak mubolag`a bo`lmaydi.

Tadqiqotchilar tahlilidan shunday xulosa chiqarashimiz mumkinki, Shimoliy Baqtriyaning qadimgi shaharlari uzoq davom etgan tarixiy jarayonlar va turli: ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy, madaniy va tabiiy geografik omillar ta`siri natijasida shakllanib kelgan. Qadimgi Sharq va mahalliy ko`rinishdagi urbanistik madaniyatning uyg`unlashuvi qadimgi Baqtriya shaharsozligining asosini tashkil etadi. Keyinroq esa o`ziga xos bo`lgan shahar madaniyati mustaqil ravishda

rivojlanadi. Qadimgi Baqtriya madaniy yodgorliklarini Shaydullayev Sh.B tomonidan quydagi tiplarga bo'lingan:

1. Shaharlar yani har bir dehqonchilik o'lkasida bittadan joylashgan bo'lib, ikki qismdan (ark va shahar) iborat. Umumiy maydoni 22 gektargacha boradi.
2. Qishloqlar. Tarqoq holda joylashgan tepaliklar majmuasidan iborat bo'lgan yodgorliklar (Bandixon II yodgorligi atrofda joylashgan yodgorliklar majmuasi).
3. Harbiy istexkomlar. Doira va kvadrat shakilda qurilgan qal'alar.
4. Qo'rg'onlar. Shaharlar va qishloqlar atrofida joylashgan, kichik yodgorliklar (Qizilcha I, VI).

Qadimgi Baqtriya davlati yuqorida keltirilgan ma'lumotlardan ko'rinib turibdiki, Baqtriya davlati ilk temir davriga oid bo'lgan manzilgohlar orqali o'rganilishi yoki aynan o'sha davrda sopol ishlab chiqarish texnikasining ancha rivojlanishi muhim ahamiyatga ega bo'lgan, Surxondaryo viloyati Termiz shahri yaqinida Kuchuktepa manzilgohida olib borilgan tadqiqotlarda 72 % sopollar qo'lda yasalgan bo'lsa, 28 % esa charxda tayyorlanganligi ko'rsatilgan, Vaqt o'tishi bilan esa charxda yasalgan sopollar miqdori oshib borib arxeologik tadqiqotlar natijasida Kuchuk II manzilgohda charxda yasalgan sopollar 100 foizga yetganligini ko'rib o'tishimiz mumkin. Kuchuktepa yodgorligida sopol ishlab chiqarish texnikasi rivojlangan bo'lsa, Dashtli manzilgohda dehqonchilik va boshqa manzilgohlarda chorvachilik, tasviriy san'at, memoriy qurilishlar sohalarining rivojlanishi alohida ahamiyatga ega bo'lgan va bu rivojlanish esa vaqtlar o'tib takomilashgan. Qadimgi Baqtriya davriga oid bo'lgan yodgorliklar topib o'rganilishi o'sha davr tarixini yoritibgina qolmasdan, balki hozirgi kun uchun ham ahamiyatli hisoblanadi.

Adabiyotlar:

1. Eshov B. O'zbekistonda davlat va mahalliy boshqaruv tarixi. – T.: 2012. –B. 5.
2. Shaydullayev Sh. O'zbekiston hududida davlatchilikning paydo bo'lishi va rivojlanish bosqichlari (Baqtriya misolida). Tarix fanlari doktori dissertatsiyasi. – Toshkent.: 2009. –B. 9.
3. Ilhomov Z.A. O'zbek davlatchilik tarixi. – T.: 2008. –B. 50.
4. Shamsutdinov R. Karimov Sh. Vatan tarixi.1-kitob. – T.: 2009.B-50